

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för landskapsarkitektur,
planering och förvaltning

Högstadieskolgårdar

- En studie om tonåringar, skolmiljö och psykosocial hälsa.

Elise Jonsson

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2017

Högstadieskolgårdar - en studie om tonåringar, skolmiljö och psykosocial hälsa

School grounds for adolescents - a study of teenagers, school environment and psychosocial health

Elise Jonsson

Handledare: Mats Gyllin, SLU, Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Examinator: Maria Kylin, SLU, Universitetslektor vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2017

Omslagsbild: Elise Jonsson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: skolgårdar, tonåringar, psykosocial hälsa, platsidentitet, planera för det oplanerade, gröna skolgårdar

SAMMANFATTNING

I debatt och forskning inriktad på utemiljö lyser gruppen tonåringar med sin frånvaro. Dagens innehållsmässigt fattiga och i vissa fall inte ens existerande skolgårdar vid många högstadieskolor är ett exempel på hur utemiljöer för tonåringar ofta prioriteras bort. Samtidigt visar många rapporter att den psykiska ohälsan bland ungdomar ökar.

Syftet med den här uppsatsen har varit att lyfta fram tonåringar inom planering och landskapsarkitektur samt att den ska utgöra ett inspirationsunderlag för gestaltningar av högstadieskolgårdar och andra typer av utemiljöer för tonåringar. Målet har varit att genom en förslagsskiss svara på frågeställningen: Hur ska en skolgård utformas för att främja högstadieelevers psykosociala hälsa?

Genom en litteraturstudie identifierades ett antal miljöfaktorer som gör att en skolgård främjar psykosocial hälsa - grönska, möjlighet till fysisk aktivitet, goda förhållanden för socialt umgänge och tydlig struktur är några exempel. Dessutom visade litteraturstudien att det är viktigt med inslag av oplanerade ytor som eleverna själva kan ta i anspråk samt att skolans utformning signalerar något positivt som eleverna kan identifiera sig med. I syfte att ta reda på om det gick att förankra dessa faktorer i verkliga platser genomfördes platsobservationer vid två olika skolor i Malmö: Slottstadens skola och Munkhätteskolan. Vid dessa observationer användes de ur litteraturen härledda miljöfaktorerna och Jan Gehls ”12 kvalitetskriterier” som analysverktyg för att visa på skolgårdarnas brister och kvaliteter. Resultaten från de båda analysprotokollen stämde överens med varandra och visade att det var stor skillnad mellan skolorna - skolgården vid Slottstadens skola visade sig vara relativt välfungerande medan Munkhätteskolans skolgård uppvisade stora brister. Den sistnämnda fick sedan utgöra grundmaterial till en förslagsskiss som togs fram i syfte att ta reda på om, och i så fall hur miljöfaktorerna från litteraturstudien skulle kunna tillämpas i en omgestaltning av en skolgård. Skissen visade att de flesta faktorerna var möjliga att tillämpa men att t ex en faktor som skolgårdens struktur kan vara svår att förändra endast genom en omgestaltning av innehållet på skolgården.

I diskussionen reflekterades över att lättillgängliga skolgårdar ökar elevernas utomhusvistelse, samt att en balans mellan de i litteraturstudien framtagna miljöfaktorerna troligtvis är viktigt för att en skolgård ska främja högstadieelevers psykosociala hälsa.

ABSTRACT

The purpose of this paper has been to highlight teenagers as a target group within the fields of planning and landscape architecture and to form a material of inspiration for designing school grounds as well as other outdoor environments for adolescents. The aim has been to answer the question: How should a school ground be designed to support psychosocial health among adolescent students?

Through a literature study a number of environmental factors of psychosocial health supporting design for adolescents were found - vegetation, access to physical activities, many hangout spots and clear structures are some examples. The literature study also showed the importance of non-designed areas which students can claim with their own ideas and of an architecture communicating something positive for students to identify with. To see if it was possible to anchor these factors in real places field studies through observation were carried out at two schools in Malmö: Slottstadens skola och Munkhätteskolan. The environmental factors which were concluded from the literature study and the "12 quality criteria" of architect Jan Gehl were used as analytical tools at the observations. The results of both analysis were the same and showed that there was a big difference between the schools - the school ground of Slottstadens skola appeared to have rather good qualities while the school ground of Munkhätteskolan lacked many important factors. The latter then became the foundation of a scheme sketch which were produced to find out if and how the environmental factors from the literature could be applied in a new design of an existing school ground. The scheme sketch showed that most of the factors were possible to apply, though some things such as the structure of the school seemed to be difficult to change only through the design of the school ground.

Lastly some reflections were made regarding the observation that better access seemed to increase the numbers of students using the school ground. The paper concludes that a balance between the environmental factors drawn from the literature probably is important to make a school ground supporting psychosocial health.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	4
ABSTRACT.....	5
INNEHÅLLSFÖRTECKNING.....	6
INLEDNING	7
Bakgrund	7
Mål och frågeställning	9
Syfte	9
Metod och material	9
Avgränsningar	10
LITTERATURSTUDIE.....	11
Tonåringar och deras relation till sin fysiska miljö	11
Psykosocial hälsa	13
Högstadieskolgårdens betydelse och potential	14
Sammanfattning och slutsatser	17
PLATSOBSERVATIONER	20
Slottstadens skola	20
Munkhätteskolan	24
Sammanfattning av observationerna	29
FÖRSLAG.....	30
DISKUSSION.....	32
Metoddiskussion	32
Resultatdiskussion	33
REFERENSER	37

Upphovsman för alla fotografier och illustrationer är Elise Jonsson.

INLEDNING

Bakgrund

Tonåringar - en förbisedd målgrupp

När en stad ska planeras eller en plats gestaltas är det viktigt att ha ett brukarperspektiv: Vem ska använda platsen och hur? Olika brukargrupper som ofta nämns inom fältet för landskapsarkitektur är: barn, funktionshindrade, äldre och kvinnor. En grupp som det sällan talas om är tonåringar.

Den senaste tiden har barns utemiljöer blivit föremål för en hel del forskning och debatt, och röster har höjts för att barn ska få ta plats i staden och få möjlighet att utvecklas på sina premisser. I dessa sammanhang har dock fokus nästan enbart legat på yngre barn (Paget 1999, s.78; Travlou & Ward Thompson 2007, s 72-73). Frågan är vilka som för de äldre barnens, tonåringarnas, talan?

Tonåringars psykosociala hälsa

Många rapporter visar att symtom som stress, nedstämdhet, oro och sömnsvårigheter har blivit allt vanligare hos barn och ungdomar de senaste åren (Socialstyrelsen 2013, Schwalb & Bergström 2013). Enligt Stockholm stadsmissions mätningar (2016) stiger den psykiska ohälsan med åldern och folkhälsomyndigheten skriver i sin rapport (2013, s. 30-31) att medan andelen 11-åringar som mår dåligt idag är ungefär lika många som för 30 år sedan, har andelen som mår dåligt bland 15-åringar ökat betydligt under dessa år.

Anledningen till att fler och fler unga lider av psykisk ohälsa finns det inget entydigt svar på (Socialstyrelsen 2013). I en undersökning om stress hos barn och unga anges ett antal olika faktorer - allt ifrån mobbing och konflikt med föräldrar till upplevelsen av orimliga krav från omvärlden - som bidrar till att stress och oro uppkommer hos ungdomar (Schwalb & Bergström 2013). För att stärka tonåringars psykosociala hälsa behöver samhället därför arbeta på flera fronter. Enligt miljöpsykologen Maria Nordström (2014) behöver barn och ungdomar pauser från situationer som upplevs som kravfyllda och där kan den fysiska miljön spela en stor roll för återhämtningen.

Bristande utemiljöer vid dagens högstadieskolor

En plats där tonåringar tvingas spendera mycket tid är skolan och skolgården. Hur kommer det sig att dessa miljöer så ofta är bristfälligt utformade? I *Skolgården: det gränslösa uterummet* beskriver författaren Titti Olsson (1995, s.11) det många nog känner igen från sin egen uppväxt - skolgårdens typiska utformning där alla ytor som inte har direkta funktioner bara består av platta och anonyma asfaltsytor. Hon skriver:

Vad den asfalterade skolgården uttrycker är cynism, ett förakt för människan och hennes behov. Den uppmuntrar knappast till stolthet och ger varken hemkänsla eller känsla av delaktighet. Vem vill värna en sådan miljö? Vem vill minnas den? Troligen ingen. Det är därför viktigt att fråga sig vad vi ger våra egna barn idag. Det är hög tid att se skolgården som en resurs. (Olsson 1995, s.11)

Olsson tar också upp problemet med att när barns behov väl får stå i centrum vid utformningen av en miljö ligger fokus oftast på yngre barn. Dels menar hon att detta leder till förutsägbara lekplatser med redskap för en viss typ av aktiviteter vilket i sig kan vara begränsande för barnens lek och utveckling, och dels leder det till att äldre barns och ungdomars behov förbises. Hon ställer sig frågan: "Hur möter vi de halvstora barnens behov, de som tycker att en karusell är larvig och som har slutat åka rutschkana? Bemödar vi oss att tänka på vad en tonåring vill göra på sin skolgård?" (Olsson 1995, s. 11-12).

Folkhälsomyndigheten har i sin rapport från 2013 angett "Hälsofrämjande livsmiljöer och levnadsvanor" som ett av tre viktiga områden att arbeta med för att öka folkhälsan. De skriver att den fysiska miljön kan stödja hälsobringande vanor såsom fysisk aktivitet och goda matvanor och att miljön vid såväl bostader som arbetsplatser bör vara hälsofrämjande. Här läggs alltså stor vikt vid miljöns betydelse för individens hälsa, men att elever har rätt till en skolgård är dock inte givet. Enligt plan- och bygglagen ska det på en skoltomt, eller i närheten, finnas tillräckligt stor friyta lämplig för lek (SFS 2010:900, kap 8, §9). Men något mått på friyta eller definition av vad "lämplig" innebär anges inte och när det dessutom räcker att denna typ av miljö finns "i närheten" blir tolkningsutrymmet väldigt stort.

Landskapsarkitekten Anna Lenninger konstaterar i en artikel gällande barns utemiljöer (2013) att det under de senaste åren har blivit alltmer vanligt att nya skolor öppnar utan skolgård. Hon refererar till Gunilla Lindholms avhandling från 1995 när hon gör en historisk tillbakablick och konstaterar att skolgårdens gestaltning oftast har anpassats enligt rådande tidsnormer - även om arkitekten bakom gestaltningen kanske inte varit medveten om den tidsanda denne har befunnit sig i. Skolgårdarna har alltså utformats så att eleverna skulle kunna utföra de rastaktiviteter som samhället under den aktuella tiden ansåg lämpliga (Lenninger 2013). På 1800-talet fram till 1950-talet innebar detta att skolorna ofta utformades med så kallade skolträdgårdar för att eleverna skulle lära sig om hur maten producerades och få färdigheter i odling (De Laval & Åkerblom 2013) medan det under 1970-talet och den tidens vurm för organiserat friluftsliv och idrottsliv lades stor vikt vid tillgången på bollplaner, naturområden och idrottsplaner (Lenninger 2013). Att skolgårdar idag prioriteras bort menar Lenninger beror på att många i samhället idag anser att andra saker såsom skolhuset och inomhuslokalernas utformning, kostnader och lokalisering är viktigare. Frågan är vad en sådan bortprioritering leder till?

Med bakgrund av att den psykosociala ohälsan stiger bland dagens tonåringar tar jag i den här uppsatsen upp frågan om vilken betydelse skolgården har. Vad blir priset barn och ungdomar får betala för en bristfällig, eller till och med icke-existerande skolgård?

Mål och frågeställning

Målet med den här uppsatsen är, att utifrån ovannämnda bakgrund, kunna presentera ett förslag på hur en skolgård för högstadieelever bör vara utformad. Den huvudsakliga frågeställningen är därför:

- Hur ska en skolgård utformas för att främja högstadieelevers psykosociala hälsa?

Syfte

Syftet med de slutsatser och förslag som presenteras i den här uppsatsen är att de ska kunna utgöra ett inspirationsunderlag för framtida gestaltningar av högstadieskolgårdar och andra typer av utemiljöer för tonåringar. Ett generellt syfte med uppsatsen är också att lyfta fram tonåringar inom planering och landskapsarkitektur.

Metod och material

Materialet till den här uppsatsen har inhämtats dels genom litteraturstudier och dels genom platsobservationer vid två olika skolgårdar. Detta material har sedan använts som underlag i ett omgestaltungsförslag över en av skolgårdarna som presenteras i form av en principskiss.

Litteraturstudie

Då den litteratur som berör skolgårdens påverkan på tonåringars hälsa är begränsad, har jag för att svara på frågeställningen valt att titta på ett brett spektrum av litteratur: alltifrån böcker om utvecklingspsykologi och sociologi till studier av skolgårdars storlek.

Platsobservation

Till observationen valdes två skolgårdar ut som skiljde sig åt i både innehåll och omgivning: Slottstadens skola och Munkhätteskolan, båda belägna i Malmö, men i olika stadsdelar. Att skolorna var olika ansåg jag vara viktigt för att kunna göra jämförelser och eventuellt kunna dra några slutsatser. Generella observationer gjordes på skolgårdarna av:

- rumslig uppdelning
- innehåll
- användning
- skolans omgivning

För att göra en mer riktad analys använde jag arkitekten Jan Gehls 12 kvalitetskriterier (Gehl 2010, s. 239) samt de miljöfaktorer som en sammanställning av litteraturstudien lett fram till. Gehls 12 kvalitetskriterier består av ett protokoll med 12 stycken listade kriterier för vad som karaktäriserar en väl fungerande och inbjudande utomhusmiljö (Gehl 2010, s. 239). Vanligtvis används denna metod för att analysera offentliga platser, men då skolgårdar likt många offentliga miljöer är platser där många människor möts och ska samsas på en gemensam yta, ansåg jag metoden lämplig även för detta ändamål.

Vid observationen bedömdes varje kriterium utifrån trestegsskalan: ”god”, ”skaplig” eller ”dålig”, och motiveras i en kommentar.

I sammanfattningen av litteraturstudien presenteras en lista på det jag tolkat som de viktigaste miljöfaktorerna för att en skolgård ska främja psykosocial hälsa enligt de utvalda författarna. Vid observationerna användes sedan denna lista likt Gehls protokoll för att bedöma om dessa miljöfaktorer fanns på skolgården. Syftet med båda analysverktygen var att visa på skolgårdarnas brister och kvaliteter men det var även ett sätt att jämföra litteraturen med verkliga platser och situationer.

Förslag

En av de observerade skolorna, Munkhätteskolan, användes som underlag till ett omgestaltungsförslag. Förslaget tog sin utgångspunkt i ovannämnda miljöfaktorer och arbetades fram med hjälp av skisser.

Avgränsningar

En aspekt som lyfts fram av många forskare i såväl hälsoundersökningar som i studier av hur skolgårdar används är skillnaden mellan könen. I den här uppsatsen behandlas dock detta ämne inte i någon större utsträckning då huvudsyftet har varit att lägga fokus på en viss åldersgrupp snarare än genus. Det är icke desto mindre ett relevant område men här hänvisas intresserade läsare till andra författare.

Gällande uppsatsens gestaltungsförslag är det viktigt att de skisser som presenteras läses just som principskisser och inspiration snarare än ett faktiskt förslag på omgestaltning. Syftet med förslaget är främst att diskutera och förankra litteraturstudien i en fysisk plats.

LITTERATURSTUDIE

Tonåringar och deras relation till sin fysiska miljö

Tonåringar och platsidentitet

Ungdomsåren är en omstörtande tid i en människas liv. Utvecklingen - såväl den inre (psykologiska) som den yttre (kroppsliga) - går oerhört snabbt. Från barn till vuxen på bara några få år! Tonåringar blir klokare, mera sofistikerade och bättre på att fatta egna beslut.

Med dessa ord inleder psykologerna Ann Erling och Philip Hwang boken *Ungdomspsykologi* (2001, s.11) där de beskriver de psykologiska förändringar som sker under tonåren. I och med den stora utveckling som sker under den här perioden kan det vara problematiskt att tala om tonåringar som en enhetlig grupp menar Erling och Hwang och understryker att det är viktigt med en medvetenhet kring det faktum att tonåren består av flera faser (2001, s.12). En 13 åring är ur mognadssynpunkt väldigt olik en 18-åring, men även en 13-åring och en annan 13-åring kan vara mycket olika då de kan befinna sig i olika utvecklingsfaser. Utifrån detta resonemang kan studier av förändringsprocesser under tonåren därför anses minst lika viktiga som studier av tonåringars beteenden för att förstå vilka de är och vilka behov de har. Två väsentliga psykologiska förändringar som Erling och Hwang nämner är dels att det under tonåren blir allt viktigare att hitta en egen identitet och dels att vänskapen med jämnåriga får större betydelse (2001, s.23). Skolan och skolgården spelar troligtvis en stor roll i hur båda dessa förändringar fortlöper: Finns där god möjlighet att skapa nya vänskapsrelationer eller inte? Och vilka signaler skickar skolmiljön ut? Kan och vill en tonåring identifiera sig med dessa?

Just hur barn och tonåringar kopplar sin identitet till en plats har Maria Nordström, miljöpsykolog, berört i sin artikel *Platsintressets skiftande innebörder för barn under uppväxten* (2013). Här beskriver hon en studie hon genomfört i vilken barn i åldrarna 9-16 fick skriva uppsatser på temat "Så här vill jag bo". I korta drag visade studien på följande: De yngsta barnen (9-12 år) beskrev oftast en plats utomhus i sina uppsatser - bostadshuset var beskrivet utifrån och det som framställdes som viktigt var miljön runt huset och vilka möjligheter till olika aktiviteter det skulle finnas där; de yngre tonåringarna (13-15 år) skrev tvärt om nästan uteslutande om bostadens inomhusmiljöer, ibland skrev de även om var de ville att bostaden skulle vara belägen; de äldsta (16 år) skrev mer om specifika detaljer som de ansåg vara viktiga för just dem som individer och i många uppsatser hade det enligt Nordström framgått att de såg bostaden som en "symbol för dem själva och deras personlighet" (2013, s. 164).

Det finns fler som talar om den betydelse som skol- och hemmamiljön har som identitetsskapande element. Viktoria Walldin, socialantropolog vid arkitektkontoret White, talade under en föreläsning (21-04-2017) om sin egen erfarenhet av att ha vuxit upp i Sollentunas miljonprogramsområden och hur hennes egen identitet, av henne själv och av omvärlden - kopplades samman med området. Hon berättade också om projektet *Messningen, Väsby Nya Gymnasium* (White 2015) där hon via medborgardialog tagit reda på vad som var mest avgörande för att elever skulle känna att en skola är attraktiv.

Svaret blev att skolans rykte och status snarare än vilka program skolan kunde erbjuda var avgörande. Eleverna ansåg också att det var viktigt med trygga och öppna mötesplatser där de kunde se andra och själva bli sedda. Arkitekterna på White valde därför att bygga skolan med ett tydligt ansikte utåt och med mycket plats för sociala aktiviteter (Walldin 2017; White 2015).

Titti Olsson är inne på samma spår och skriver att barn liksom vuxna läser in kulturella koder i sin miljö (Olsson 1999, s.140). Därför, menar hon, tolkar barn sin skolmiljö som ett svar på hur mycket skolan/samhället förväntar sig av, och uppskattar, dem (Olsson 1999, s.140). Hon skriver också att ”Där miljön tillåter barn att få vara på sina egna villkor känner de tillhörighet, stolthet och delaktighet.” (Olsson 1999, s.140).

Platser som lockar tonåringar

I vilken miljö känner då tonåringar att de kan ”få vara på sina egna villkor”? Det försöker uransociologen Mats Lieberg svara på i sin artikel *Ungas rum och rörelser i stadens periferi* (1998) som bygger på observationer han gjort under två år av en grupp ungdomar och hur de rör sig och utnyttjar olika platser i staden. I sina studier lade han märke till att ungdomar, i större utsträckning än andra grupper i samhället, är mer benägna att vistas i det han kallar ”skarvar i rummets och tidens organisation” (Lieberg 1998). Sådana platser kan till exempel vara buffertzoner, byggarbetsplatser och industriområden. Det kan också handla om ytor som utnyttjas av en annan målgrupp under en viss del av dygnet men som sedan tas över av tonåringarna (Lieberg 1998). Den gemensamma faktorn som drar ungdomar till dessa platser är att de ligger bortom vuxenvärldens eller andra ungdomars blickar och kontroll (Lieberg 1998).

I sin artikel tar Lieberg upp tre olika typer av platser där ungdomar uppehöll sig, han kallar dem: Frizon, reträttplats och interaktionsplats. De första typerna, frizon och reträttplats, passar bra för att beskriva ovanstående exempel på överblivna miljöer som drar till sig tonåringar. Han gör dock en distinktion där reträttplatser oftast är ställen dit ungdomar går tillsammans med en mindre grupp för att dra sig undan medan frizoner mer handlar om att testa gränser genom att ta rum i anspråk. Interaktionsplatser är tvärt emot de andra, platser där mycket händer, det vill säga ofta centrala miljöer där mycket folk är i rörelse (Lieberg 1998). I dessa miljöer kan ungdomar iaktta andra människor och samtidigt låta andra betrakta dem själva. Enligt Lieberg är detta en viktig del i tonåringens träning inför vuxenlivet då hon får förståelse för sig själv, sin omvärld och bättre förmåga att hantera nya situationer (Lieberg 1998).

Med utgångspunkt i Liebergs teorier om att tonåringar drar sig till överblivna och okontrollerade platser blir slutsatsen att miljöer avsedda för att möta tonåringars behov bör vara väldigt programmerade - kanske till och med oplanerade?

Idag finns flera projekt som på olika sätt undersöker om det är möjligt att planera just för det oplanerade: ”Pixla piren” i Helsingborg är ett sådant, där en del av den gamla industrihamnen delats in i kvadrater - så kallade pixlar - på 10x10 m vilka stadens invånare kan ta i anspråk med olika aktiviteter eller fysiska konstruktioner (Nerhagen 2016; Helsingborgs kommun 2016). Ett annat är den ombyggnation av ett förrådsutrymme till ett ”neutralt skaparrum” som gjorts på Sörgårdens förskola i Härnösand där barnen fritt får testa sin kreativitet (Beijron 2015). I skaparrummet finns hyllor fyllda med olika återbruksmaterial som företag i kommunen skänkt: kartonger, plåtburkar, tyger, flaskkorgar, snäckor med mera och den enda ordningen som finns bland materialet är sortering efter färg. De traditionella rummen: hemvrån, byggrummet sagorummet osv har här bytts ut mot ett genusfritt rum utan styrande förväntningar.

Detta gynnar barns kreativitet och skaparlust menar forskaren Sofia Eriksson Bergström. På en annan förskola har hon observerat att barnen ofta vistades i en hall som vare sig var speciellt ämnad för lek eller en plats där pedagogerna uppehöll sig (Eriksson Bergström 2015, s.135). Gällande vilken miljö barn dras till gör Eriksson Bergström alltså samma observation av små barn som Lieberg gör av tonåringar - det finns något i det fria, okontrollerade och överblivna som lockar!

Psykosocial hälsa

Som tidigare nämnts ökar den psykiska ohälsan bland barn och ungdomar idag (Socialstyrelsen 2013, Folkhälsomyndigheten 2016). För att reda ut orsakerna bakom ohälsan och vad som kan göras för att förebygga den krävs en inblick i vad hälsa är och vilka faktorer som påverkar den.

Ett sätt att förstå begreppet hälsa kan vara att dela in det i tre undergrupper: fysisk, psykisk och social hälsa (Nestor 2017). Fysisk hälsa påverkas av kost, motion och eventuell somatisk sjukdom, psykisk hälsa påverkas av bland annat relationer, arbete och stress, och social hälsa påverkas främst av gemenskap- och sammanhangskänslor (Nestor 2017). Enligt psykologen Henry Egidius finns dock inga tydliga gränser mellan det psykiska eller sociala, han menar att vår psykiska upplevelse av tillvaron hela tiden påverkas av hur vår sociala situation ser ut (2017). Även den fysiska hälsan kan påverka hur vi mår psykiskt men de behöver inte nödvändigtvis ha ett samband (Nestor 2017). I den här uppsatsen används begreppet psykosocial hälsa dels för att begränsa hälsobegreppet genom att lägga fokus på mentala upplevelser och dels för att det är begrepp som erkänner sociala strukturer och omgivningens påverkan på individens psykiska hälsotillstånd.

Som påvisats här ovan kan stress av olika slag vara en källa till försämrad psykisk hälsa. Sociologen Aaron Antonovsky har genom studier visat att individers förmåga att hantera stress ofta beror på deras känsla av sammanhang, på svenska förkortas detta ofta till KASAM (Antonovsky 1992). Alltså, om en individ upplever sig som en del i ett sammanhang eller i en gemenskap är det större chans att denne har en god psykisk hälsa - här blir kopplingen mellan det psykiska och sociala mycket tydlig.

Antonovsky menar att KASAM beror på framför allt tre faktorer:

- Begriplighet - alltså en känsla av att förståelse inför omvärlden, vad som sker och vilken ens egen roll i detta är.
- Hanterbarhet - individen känner att den kan klara av de utmaningar som kan tänkas uppstå.
- Meningsfullhet i livet - individen upplever att det finns ett syfte med de aktiviteter denne ägnar sig åt vilket skapar engagemang och motivation.

Högstadieskolgårdens betydelse och potential

"Den allmänna meningen har otvetydigt gifit till känna att skolan ej längre bör få göra barnen till både fysiska och moraliska krymplingar genom att proppa dem i hundradetals mil små osunda kyffen och der göra minnesarbetet till en plåga och ett förderv..."

- Olof Eneroth, 1862

Vikten av en skolgård

Samhällets syn på elevers behov av en skolgård har, som redan nämnts, skiftat under historien: Från det sena 1800-talets naturromantiska idéer om att naturen kunde locka fram det bästa hos människor och pampiga skolbyggnader där tillhörande skolträdgårdar anlades (Kristenson 2005, sid.13) till dagens förtätningssideal med ofta trånga, ibland inte ens existerande skolgårdar som följd (Lenninger 2013). Men vilken påverkan har egentligen skolgården på eleverna?

Maria Nordström har studerat skillnaden i rastaktiviteter mellan elever som har tillgång till en egen skolgård och de som inte har det. I det senare fallet behövde eleverna ta sig till en park i sällskap med lärare för att kunna vistas utomhus på rasterna (2013). Studien gjordes på elever i 12-års åldern och visade att det fanns stora skillnader i hur barnen utnyttjade sina raster: Barnen med skolgård var fysiskt betydligt mer aktiva och interagerade mer socialt med varandra än barnen utan egen skolgård (Nordström 2013). Nordström anger här tidsaspekten som en bidragande orsak till skillnaden - barnen utan skolgård hade effektivt mindre tid till fri lek vilket i sig begränsade mängden aktiviteter (2013). Även lärares ständiga närvaro, begränsad yta och känsla av att inte ha en egen plats menar Nordström påverkade elevernas aktiviteter (2013). Studien visar alltså att tillgången till en egen skolgård har stor betydelse för elevernas sociala samspel och hur mycket de ägnar sig åt fysisk aktivitet. Studien säger inget om elevernas psykiska hälsa, men då fysisk aktivitet och sociala strukturer påverkar individens psykiska mående, kan slutsatsen dras att det på en skola med skolgård åtminstone finns bättre *förutsättningar* för bättre psykisk hälsa hos eleverna.

Skolgårdens utformning

Hur tillgång eller avsaknad av en skolgård påverkar elever i högstadieåldern finns tyvärr inte mycket forskning på. Gällande skolgårdars yta, utformning och innehåll finns dock visst material att tillgå.

Landskapsarkitekten Märit Jansson har gjort en studie i vilken hon jämför högstadieelevers uppfattningar av sina respektive skolgårdar vid tre olika skolor (2017). Dessa skolor hade alla olika geografiska lägen, storlek och innehåll. Från studien framgick att aktivitetsmöjligheter var en förutsättning för att en skolgård skulle användas. Framför allt multifunktionella strukturer, så som skateboardramper, gungor och läktare visade sig skapa bra miljöer för aktivitet och socialt umgänge. Platser att "sitta och hänga på" pekades ut som extra viktiga för många tjejer (Jansson 2017). Andra aspekter som gynnade användandet av skolgården och hade positiv inverkan på elevernas syn på den var stor yta och mycket grönska. Dessa faktorer bidrog till att skapa variation, platser där eleverna ville umgås och möjlighet till aktiviteter. Jansson skriver dock att var för sig är en stor yta eller mycket vegetation i sig ingen garanti för

en bra skolgård. Hon menar att dessa element måste kombineras och bli en del i en miljö som i övrigt möter elevernas behov av rekreation, aktivitet och platser att umgås på för att skapa en väl fungerande utemiljö (Jansson 2017).

En skolgård för bättre psykosocial hälsa

Cecilia Boldemann, docent i folkhälsovetenskap, skriver i sin text *Utemiljön och barns hälsa* om barns koncentrationsförmåga och stress:

”Hos allt fler barn konstateras koncentrationssvårigheter och andra mer eller mindre allvarliga beteendestörningar. Man vet inte mycket om orsakerna. Det kan bero på ändrade diagnoskriterier, så att fler beteendestörningar än tidigare upptäcks. Ett annat skäl kan vara en alltmer stressfull vardag, ökade krav och det ökade bombardemanget av stimuli utan möjlighet till återhämtning.”

(Boldemann 2013)

Fysiskt är stress ett tillstånd då mängden kortisol och andra stresshormoner ökar i kroppen till följd av olika typer av stimuli från omgivningen (Boldemann 2013; Schwalb & Bergström 2013). Upplevs dessa stimuli som övermäktiga eller pågår under allt för lång tid utan att kroppen får vila leder det till negativa hälsoeffekter på både kropp och psyke (Schwalb & Bergström 2013). Om stimulinen däremot upplevs under kortare tid och känns hanterbar kan den ha positiva effekter menar Boldemann (2013). Hon skriver att mer forskning behövs på området men tror att positiv stress kan gynna barns utveckling genom att de blir mer alerta och vågar utmana sig själva (2013).

För att undvika konstant överstimulation, alltså negativ stress, i en vardag fylld med information och intryck är det, enligt Boldemann, viktigt att det finns tid och plats för återhämtning (2013). Ett bra sätt att sänka stressnivån och ge hjärnan en paus är att spendera tid utomhus i en grön miljö menar hon och hänvisar till undersökningar som visat att grönska och utevistelse skapar återhämtning och mildrar negativ stress hos vuxna. Hos barn, har det dock visat sig att dessa miljöer tvärtom skapar stimulans: Boldemann skriver att högre nivåer av stresshormonet salivkortisol uppmäts bland barn som vistats i miljöer med mycket grönska än barn som vistats i mer ensidiga och skrala miljöer. Troligtvis beror detta på att barn i omväxlande och gröna miljöer stimuleras till lek och aktivitet vilket höjer stressnivån - i detta fall en positiv stress, enligt Boldemann (2013). Eftersom tonåringar på ett individuellt plan befinner sig på olika mognadsstadier mellan barndom och vuxendom är Boldemanns resultat intressanta och värdefulla för den här uppsatsen: De visar att samma typ av miljö kan möta olika behov i olika åldrar.

Att mycket grönska på skolgården är viktigt för att främja elevers psykosociala hälsa menar också forskarna Anne Bell och Janes Dymont i en artikel där de kompletterar den forskning som redan finns på naturens återhämtande krafter på vuxna (Grahn 2014; Kaplan 2001; Ulrich 1984) med resultat som visar att detta även gäller tonåringar (Bell & Dymont 2008). Förutom gröna miljöers förmåga att sänka elevers stressnivåer tar de upp den känsla av meningsfullhet som konkret arbete med odling och plantering kan åstadkomma hos elever:

On green school grounds, participation in gardening and greening activities has tangible results, creating opportunities for students to feel good about their accomplishments and to gain a sense of pride, responsibility and self-confidence.

(Bell & Dymment 2008, s.84)

Detta konkreta exempel kopplar alltså an till de teorier om KASAM (Antonovsky 1992) och platsidentitet (Walldin 2017; Olsson 1999) som tidigare nämnts. Bell och Dymment hänvisar också till studier som visat att vistelse i gröna miljöer har hjälpt elever med ADD (attention deficit disorder) att öka sin uppmärksamhet och kunna fokusera bättre (2008).

Som tidigare nämnts främjar fysisk aktivitet psykisk hälsa (Nestor 2017). Forskaren Peter Pagels har dock visat att barns aktivitet minskar ju äldre de blir (2014). Liksom Jansson (2017) anser han att den fysiska aktiviteten hos tonåringar kan öka om de ges goda förutsättningar. Det är dock viktigt hur aktivitetsytor är placerade menar han och hänvisar till sin observation att högstadieelever i flera fall verkat dra sig för att använda aktivitetsytor om de legat i anslutning till mindre barns områden. (Lenninger 2016; Pagels 2014).

Sammanfattning och slutsatser

Tonåringar

- Tonåringar är en heterogen målgrupp (Erling & Hwang 2001).
- Under tonåren blir relationer med jämnåriga liksom sökandet efter en egen identitet viktigare (Erling & Hwang 2001).
- Framför allt äldre tonåringar verkar koppla sin identitet till sin fysiska miljö. (Nordström 2013).
- De signaler skolans utformning skickar spelar en stor roll för elevers syn på sig själva (Walldin 2017; Olsson 1999).
- Tonåringar lockas ofta till oplanerade platser av olika slag. Sociologen Mats Lieberg har delat in dessa platser i tre grupper:
 - Reträttplatser - platser dit en individ eller en mindre grupp kan dra sig undan.
 - Frizoner - platser att testa gränser på, platser att ta i anspråk/gör till sina egna.
 - Interaktionsplatser - sociala miljöer, platser där individen aktivt eller passivt möter människor.
- Idag finns flera projekt som på olika sätt undersöker om det är möjligt att planera för det oplanerade: ”Pixla piren” (Helsingborgs kommun 2016) är ett, ”Neutrala skaparrummet” på Sörgårdens förskola är ett annat (Beijron 2015).

Utifrån det faktum att tonåringar är olika drar jag slutsatsen att en skolgård anpassad för högstadiel elever bör vara varierad för att kunna möta olika individers behov. På skolgården bör det finnas goda möjligheter för socialt umgänge så att goda relationer till jämnåriga kan uppstå och upprätthållas. Då identitet är viktigt för många tonåringar bör skolan och skolgården utformas så att den signalerar stolthet och något positivt att identifiera sig med. Vissa ytor borde kanske eleverna själva få vara med att forma för att de ska känna att de kan få en frizon från en i övrigt styrd skoldag. För att en skolgård ska kunna erbjuda ”interaktionsplatser” såväl som ”reträttplatser” bör den bestå av både öppna ytor med mycket aktivitet och mindre, mer avskilda platser.

Psykosocial hälsa

- KASAM betyder känsla av sammanhang och kan ha positiva effekter på vår psykosociala hälsa (Antonovsky 1992). KASAM beror på framför allt tre faktorer:
 - Begriplighet
 - Hanterbarhet
 - Meningsfullhet

Dessa tre faktorer syftar främst på hur olika situationer uppfattas, men borde de inte också kunna appliceras på platser? Att känna begriplighet inför en plats skulle till exempel kunna underlättas av att den är lätt att läsa av - en tydlig struktur och tydliga signaler på vad som kan förväntas hända är i så fall viktiga faktorer.

Hanterbarhet handlar om känslan av att klara av en situation - den fysiska omgivningen skulle här kunna hjälpa till genom att ge erbjuda miljöer där kraven på individen sänks. Inom skolvärdens skulle det kunna handla om skolgård utformad för att ge återhämtning dit eleverna kan få en paus från skolarbetet. Det skulle också kunna handla om att en plats erbjuder flera in- och utgångar så att "flyktvägar" alltid finns tillgängliga.

Meningsfullhet är något som olika personer känner inför olika saker men ofta kan aktiviteter som ger konkreta resultat bidra med en känsla av mening. Tidigare nämnda Bell och Dymont tar upp odling som ett exempel på en sådan aktivitet (2008).

Högstadieskolgårdens betydelse och potential

- Tillgången till en egen skolgård har stor betydelse för elevers sociala samspel och hur mycket de ägnar sig åt fysisk aktivitet visar en studie utförd på mellanstadieelever (Nordtröm 2013).
- Bland högstadieelever har multifunktionella strukturer visat sig skapa bra miljöer för aktivitet och socialt umgänge (Jansson 2017).
- Platser att sitta och umgås på är extra viktiga för att tjejer i högstadiet ska använda skolgården (Jansson 2017).
- Generellt sker mer fysisk och social aktivitet på stora skolgårdar än på små (Jansson 2017).
- Gröna, naturlika miljöer kan skapa positiv stress hos barn och samtidigt verka lugnande för vuxna (Boldemann 2013).
- Skolgårdar med mycket grönska främjar elevers psykosociala hälsa enligt forskarna Anne Bell och Janes Dymont (2008).
- Fysisk aktivitet gynnar psykosocial hälsa (Nestor 2017).
- Aktivitetsytor ämnade för högstadieelever bör inte ligga i anslutning till områden där yngre elever leker eftersom en sådan placering verkar minska användningen (Pagels 2014).

I litteraturstudien ges många konkreta exempel på hur en skolgård bör utformas. Många slutsatser som att mycket grönska, möjlighet till aktivitet och många sittplatser ger en bättre skolgård verkar flera forskare vara överens om. Här sammanställs ovanstående påståenden och slutsatser i en tabell:

Påstående	Slutsats gällande en hälsofrämjande skolgårds utformning/innehåll
Tonåringar är olika	Variation
Under tonåren blir vänskap med jämnåriga allt viktigare.	Goda förhållanden för socialt umgänge
Under tonåren formas en stor del av individens identitet	Utformningen utstrålar stolthet och något positivt att identifiera sig med
Tonåringar söker sig till platser dit de kan dra sig undan	Avskildhet
Tonåringar söker sig till platser att testa gränser på	Oplanerade platser som eleverna kan ta i anspråk eller använda kreativt
Psykosocial hälsa kan gynnas av <ul style="list-style-type: none"> - Begriplighet - Hanterbarhet 	Tydlig struktur
Psykosocial hälsa gynnas av fysisk aktivitet	Möjlighet till fysisk aktivitet
Psykosocial hälsa gynnas av vistelse i gröna miljöer	Mycket vegetation
På stora skolgårdar sker mer social och fysisk aktivitet	Stor yta

PLATSOBSERVATIONER

För att jämföra litteraturstudiens påståenden med verkligheten genomfördes platsobservationer vid två skolgårdar i Malmö - Slottstadens skola och Munkhätteskolan. Dessa skolgårdar valdes ut för att de skiljde sig åt i både innehåll och omgivning vilket gjorde jämförelsen lättare.

Generella observationer gjordes av:

- rumslig uppdelning
- innehåll
- användning
- skolans omgivning

Slottstadens skola

Generell information*

Antal elever: ca 500 (Malmö stad 2017)

Årskurser på skolan: 7-9 (Ibid)

Skolbyggnaden uppförd: 1952 (Ibid)

Övrigt: Under 2011-2012 var Slottstadens skola med i Gröna skolgårdar - ett projekt som drevs av Malmö stad i syfte att rusta upp och förbättra utomhusmiljöerna vid kommunens skolor (Ibid).

Geografiskt läge

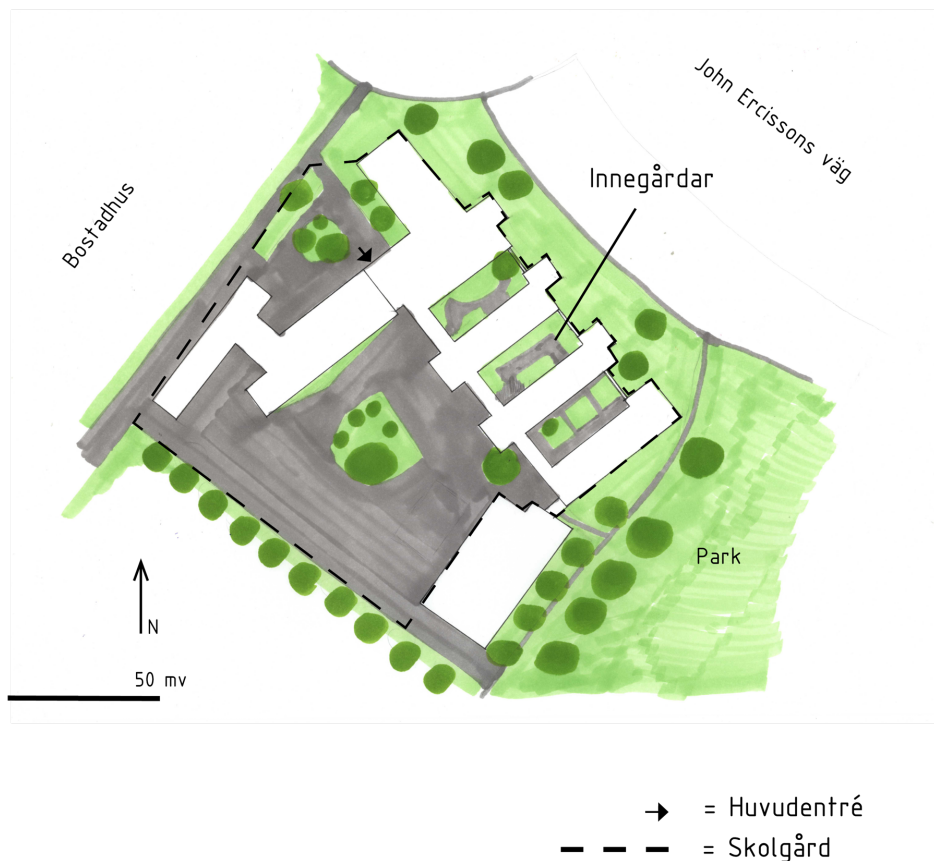
Slottstadens skola ligger i området Slottstaden i västra Malmö. På skolan går endast elever i klass 7-9 men eleverna går och äter i matsalen på en närliggande låg- och mellanstadieskola. Skolan omges av en park, en idrottsplats, flerfamiljsbostäder och en förskola. Den vältrafikerade John Ericssons väg passerar nära men inte i precis anslutning till skolgården.

Utformning

Mitt första intryck på plats var att skolgården var väldigt öppen och lite ”typiskt” platt och grå. Vid det tillfället kom jag in på skolområdet söderifrån och möttes av en stor asfaltsplan omgärdad av byggnader på tre sidor. På den öppna ytan fanns en basketplan, en bandyplan, några bänkar och i mitten en dunge med små träd. Dungen hade anlagts under 2012 då skolan var med i Malmö stads projekt *Gröna skolgårdar* (Malmö stad 2017) men än var träden för små för att de skulle kunna mildra intrycket av en stor och grå skolgård. Det ska här tilläggas att mitt besök gjordes på våren innan löven spruckit ut, säkerligen hade trädningen gett ett större och mer positivt intryck om jag varit där senare och sett träden i grönska.

Förutom den öppna asfaltsytan fanns det på området även mindre innegårdar som låg mellan skolans byggnader. Dessa gick att nå dels från den gång som band samman de olika huskropparna och dels direkt inifrån korridorerna via glasförsedda dörrar. Innehållet på dessa gårdar varierade: En innehöll mycket vintergrön vegetation, plattläggning med natursten och ett stort träd under vilket det stod en bänk; en annan innehöll odlingslådor och flera typer av sittmöbler av varierad typ.

Framför skolans huvudentré, på skolans västra sida, fanns ett område med cykelställ och en rundel med mycket vegetation. Jag upplevde skolan som lättorienterad.

Plan över Slottstadens skola

Användning

Skolan bestod av flera byggnader vilket gjorde att elever och personal var tvungna att röra sig utomhus för att ta sig mellan olika klassrum. Byggnaderna låg parallellt med varandra och den, med tak försedda, gång som ledde mellan husen var det område på skolgården där flest elever passerade/vistades under observationen. I övrigt sågs elever vid flera tillfällen vistas på innegårdarna - ofta ståendes i mindre grupper och prata. (Bänkarna var fortfarande lite blöta vid tillfället för observationen, men en sittmöbel i tre våningar sågs ändå användas av tre killar som istället för att sitta stod på den och pratade med varandra).

Den öppna asfaltsytan sågs vid ett tillfälle nyttjas av en grupp killar som passade en boll mellan varandra. På de planer som var särskilt anlagda för bollspel vistades inga elever under observationen och enligt en elev på skolan var det sällan någon som använde dem.

Elever sågs även vistas på gården framför huvudentrén, även om de bara passerade på väg till eller från skolbyggnaden märktes det att det var en plats där elever stannade upp.

Observationsresultat enligt Jan Gehls 12 kvalitetskriterier:

Datum: Fredag 7 april, 2017

Tid: Kl 10.00 - 11.30

Väderförhållande: ca 11°, molnigt, vindstilla/svag vind

SKYDD	GOD / SKAPLIG / DÅLIG	KOMMENTAR
1. Skydd mot trafik och olyckor	GOD	Ingen bilväg passerar direkt utanför skolgården. Omgivningen består park och bostadsgårdar.
2. Skydd mot våld och kriminalitet	GOD/ SKAPLIG	Ett par mörka passager mellan husen kan möjligen kan upplevas hotfulla. Här rör sig dock många människor, både elever och lärare vilket skapar trygghet.
3. Skydd mot väder, vind, buller och avgaser	GOD	Tak över gången mellan byggnaderna ger gott skydd.
KOMFORT		
4. Möjlighet att gå	GOD	Parken intill ger goda promenadmöjligheter.
5. Möjlighet att stå/ uppehålla sig	GOD	Innegårdarna var populära att stå/uppehålla sig på.
6. Möjlighet att sitta	GOD	Flera bänkar var utplacerade runt skolgårdens kanter. På innegårdarna fanns möjlighet att sitta på olika sittmöbler och i vid trädningen fanns möjlighet att sitta vid bord, på stockar eller på gräskullen.
7. Möjlighet att se	GOD	Bänkarnas placering gav goda möjligheter för att sitta och blicka ut över gården samtidigt som man hade ryggen fri. Från klassrummen och korridorerna såg man ut på innegårdarna.
8. Möjlighet att prata/höra	GOD	
9. Möjlighet till aktivitet	GOD/ SKAPLIG	På gården fanns asfaltsyror avsedda för bollsporter. Under observationen sågs endast killar aktivera sig på dessa.
NJUTNING		
10. Skala anpassad till den mänskliga dimensionen	GOD/ SKAPLIG	Den stora öppna gården kan möjligen uppfattas som för stor. Samtidigt ger den möjlighet till god överblick. De träd som planterats på skolgården 2012 kommer förhoppningsvis växa till sig och bidra till en mänskligare skala.
11. Möjlighet att njuta av positiva klimataspekter	GOD	De omslutna innegårdarna gav gott vindskydd. Många sittplatser fanns i solbelysta lägen.
12. Estetisk kvalitet/ positiva sinnesupplevelser	GOD/ SKAPLIG/ DÅLIG	Goda estetiska kvaliteter gäller för innegårdarna, området framför entrén har skapliga kvaliteter och den öppna gårdsplanen har dåliga estetiska kvaliteter.

Observationsresultat enligt litteraturstudiens sammanfattning:

Fysiska miljöfaktorer som gör att en skolgård främjar psykosocial hälsa:	V= ja - = nej / = delvis
Variation	V
Goda förhållanden för socialt umgänge	/
Avskildhet	/
Tydlig struktur	V
Oplanerade platser som eleverna kan ta i anspråk eller använda kreativt	-
Utformningen utstrålar stolthet och/eller något positivt att identifiera sig med	/
Möjlighet till fysisk aktivitet	V
Stor yta	V
Mycket vegetation	/

Slottstadens skolas innegårdar:

På Slottstadens skolas innegårdar vistades elever ofta.

Gårdarna uppfyllde många hälsofrämjande kriterier: De innehöll många sittplatser, de erbjöd variation och avskildhet, dessutom var de rika på vegetation.

Munkhätteskolan

Generell information om skolan:

Antal elever: ca 500 (Malmö stad 2017)

Stadier på skolan: F-9 (Ibid)

Skolbyggnad uppförd: Sent 1960-tal (Ibid)

Övrigt: Under 2011-2012 gjordes en upprustning av skolan och dess skolgård. (Ibid)

Geografiskt läge

Munkhätteskolan ligger i området Heleneholm i södra Malmö. Skolverksamheten ingår i en byggnadsstruktur där flera andra verksamheter är förlagda, bland annat stadsdelsförvaltning, komvux och förskola. I norr, öster och söder omges skolområdet av trafikerade vägar, i väster ligger en idrottsplats med fotbollsplaner och löpbana samt en mycket hög fabriksbyggnad.

Utformning

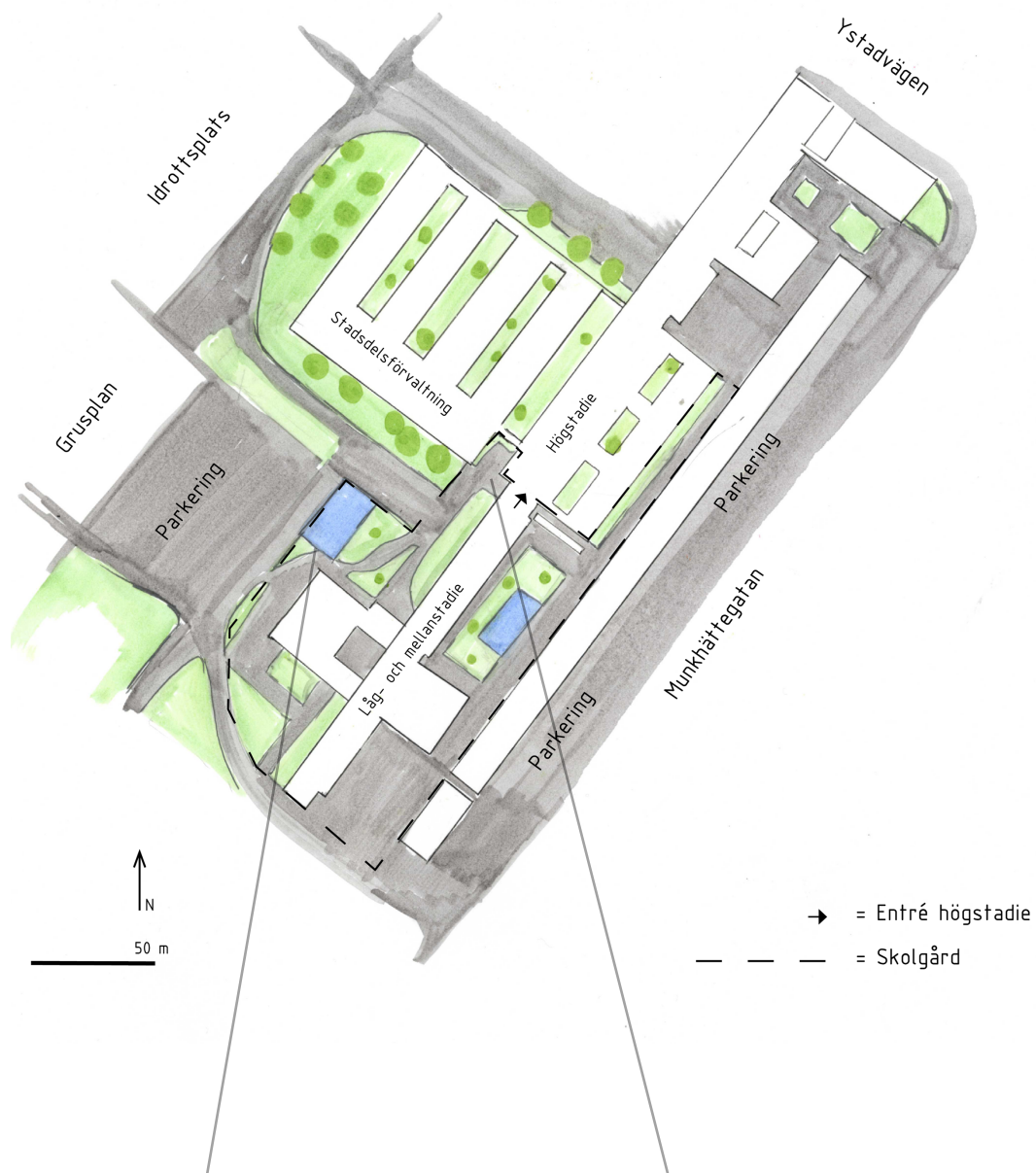
Innan jag besökte skolan för att utföra min observation hade jag redan varit där en dag tidigare för att titta på skolgården. Mitt första intryck var att skolområdet var svårorienterat. Vid mina båda besök kom jag till skolan från olika riktningar men jag kunde inte vid något av dessa tillfällen uppfatta någon tydlig entré. För att hjälpa besökare hade orienteringstavlor satts upp, dessa markerade vilka verksamheter som fanns i respektive huskropp.

Skolgården bestod av olika delar varav vissa innehöll sandlådor och lekställningar och andra bestod av hårdgjorda ytor, gräsmattor och multisportarenor. Efter att ha pratat med en rastvakt förstod jag att vissa delar var reserverade för lågstadielever och vissa för mellanstadielever. Enligt rastvakten hade högstadieeleverna inget eget område. De fick visserligen vistas på hela skolgården om de ville och var fria att röra sig utanför området, men som rastvakten och flera andra i skolpersonalen sa - högstadieeleverna vistades mest inomhus.

Till sin yta var skolgården knapp, innehållsmässigt upplevde jag den som platt och tillrättalagd. Det fanns två multisportarenor på två olika platser på gården, sittbänkar fanns endast på ett ställe - mitt ute på en öppen gräsyta. I övrigt upptogs gården av antingen asfalt, klippta gräsytor eller lekställningar för mindre barn.

Inuti högstadiebyggnaden fanns små ljusgårdar. På dessa växte bland annat magnoliaträd och trädgårdsmöbler stod utplacerade.

Plan över Munkhätteskolan och dess omgivning:

Multifunktionella aktivitetsytor gynnar aktivitet bland högstadiel elever enligt Jansson (2017). På Munkhätteskolan var dock sådana ytor oftast upptagna av mellanstadieelever.

Utanför högstadieentrén.

Användning

För att komma till matsalen behövde eleverna på högstadiet ta sig till en annan byggnad vilket gjorde att de under lunchtid sågs passera över skolgården. I mindre grupper stod de ibland och hängde utanför entrén till högstadiebyggnaden. I övrigt sågs inga högstadielever vistas på skolgården. Inga elever sågs heller vistas på ljusgårdarna - det brukar det aldrig vara, enligt en tillfrågad elev på skolan.

Ovan: Del av skolgården - främst reserverad för mellanstadieelever.

Till höger: En ljusgård i högstadiebyggnaden, här vistades dock inga elever.

Observationsresultat enligt Jan Gehls 12 kvalitetskriterier:

I och med att högstadiel eleverna i princip inte hade någon egen skolgård skulle det kunna hävdas att en analys med hjälp av dessa kriterier inte vore relevant. Jag har dock valt att analysera hela skolgården för att se vilka kvaliteter den har och vad som möjligen skulle kunna göra den attraktiv för högstadiel elever.

Datum: Tisdag 2:a maj, 2017

Tid: Kl 11.00 - 12.30

Väderförhållande: ca 12°, soligt, mycket vind.

SKYDD	GOD / SKAPLIG / DÅLIG	KOMMENTAR
1. Skydd mot trafik och olyckor	SKAPLIG/DÅLIG	Skolan omges av trafikerade vägar och parkeringar. Själva innergården kan anses väl skyddad från trafik men vid observationen sågs en rastvakt behöva hindra två cyklister från att ta in på innergården. Kanske ville de slippa ta sig runt hela skolbyggnaden? (Författarens anm.)
2. Skydd mot våld och kriminalitet	SKAPLIG/DÅLIG	Trånga och mörka passager mellan husen skapade skumma utrymmen där mobbing och slagsmål kan äga rum utan att någon ser. Vid observationen sågs yngre barn rikta sparkar mot varandra i ett av dessa utrymmen.
3. Skydd mot väder, vind, buller och avgaser	SKAPLIG	Tak vid entréerna ger skydd mot regn. Frånvaron av stora träd gjorde skolgården solexponerad. Skolgården var liten och när många barn var ute samtidigt ledde det till en skrikig och bullrig miljö som kunde vara svår att komma undan.
KOMFORT		
4. Möjlighet att gå	SKAPLIG	Högstadiel eleverna hade som nämnts ingen egen skolgård, de hänvisades visserligen till den övriga skolgården men dels var denna innehållsmässigt tydligt anpassad för att passa mindre barn och dels var vissa områden förbjudna att beträda för andra elever än de som gick i lågstadiet. Vill eleverna ta sig utanför skolområdet måste större vägar korsas. En liten park kan nås en bit väster om skolan.
5. Möjlighet att stå/uppehålla sig	GOD	Under observationens sågs högstadiel elever stå och röka nära entrén till sin del av skolan.
6. Möjlighet att sitta	DÅLIG	Två bänkgrupper med bord var utplacerade mitt på den del av skolgården som främst var avsedd för mellanstadiel elever. Här satt ingen under den timme som observationens pågick. I övrigt fanns inga sittmöjligheter.
7. Möjlighet att se	SKAPLIG/DÅLIG	Skolområdet var på grund av byggnadernas utformning svårorienterat och mycket svårt att överblicka.

KOMFORT		
8. Möjlighet att prata/höra	GOD	
9. Möjlighet till aktivitet	SKAPLIG/DÅLIG	Två multisportarenor fanns inom skolområdet men de var främst reserverade för låg- och mellanstadieelever. Under observationen sågs inga högstadielever aktivera sig fysiskt på skolgården.
NJUTNING		
10. Skala anpassad till den mänskliga dimensionen	SKAPLIG	Skolbyggnaden var inte hög, bara 1-2 våningar, men på grund av att den var väldigt lång gick den mänskliga skalan förlorad på flera platser. Bristen på yta skulle kunna ses som att skolgården är <i>för småskalig</i> för sitt ändamål.
11. Möjlighet att njuta av positiva klimataspekter	DÅLIG/(SKAPLIG)	Dessa möjligheter får anses dåliga i nuläget, främst på grund av brist på sittplatser i fördelaktiga lägen.
12. Estetisk kvalitet/positiva sinnesupplevelser	SKAPLIG/DÅLIG	De främsta estetiska kvaliteter som erbjuds av utemiljön på skolan är de små ljusgårdar som finns inne i byggnaden. Dessa fungerar som estetiska element <i>inifrån</i> skolan. I övrigt ger den platta och tillrättalagda skolgården inga större estetiska kvaliteter.

Observationsresultat enligt litteraturstudiens sammanfattning:

Fysiska miljöfaktorer som gör att en skolgård främjar psykosocial hälsa:	V= ja - = nej / = delvis
Variation	-
Goda förhållanden för socialt umgänge	-
Avskildhet	-
Tydlig struktur	-
Oplanerade platser som eleverna kan ta i anspråk/använda kreativt	-
Utformningen utstrålar stolthet - något positivt att identifiera sig med	-
Möjlighet till fysisk aktivitet	V
Stor yta	-
Mycket vegetation	-

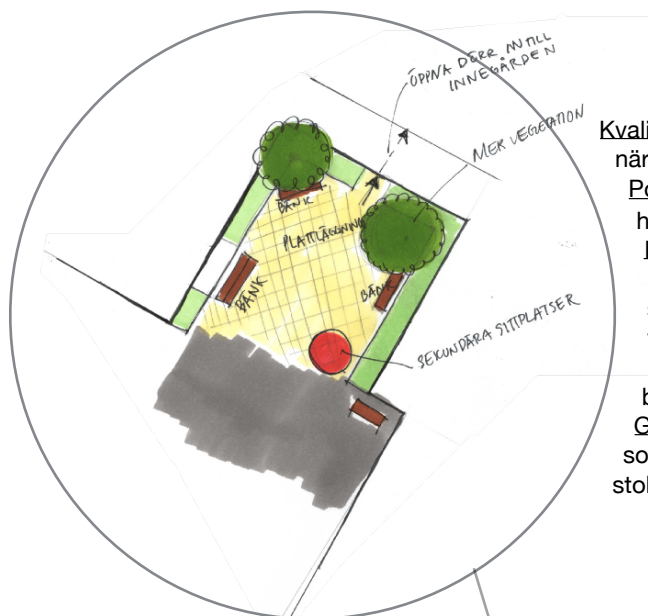
Sammanfattning av observationerna

Slottstadens skola är en skola för endast högstadieelever. Här bestod skolgården av en öppen asfaltsplan, omslutna innegårdar samt en entrégård vilket gav eleverna tillgång till varierande miljöer med möjlighet att ägna sig åt olika typer aktiviteter. För att röra sig mellan klassrummen var eleverna tvungna att röra sig utomhus. Under observationen sågs elever vistas på olika ytor av skolgården, populärast verkade dock innegårdarna vara. Skolgården visade sig ha goda kvaliteter enligt Gehls kriterier samt innehålla många hälsofrämjande miljöfaktorer.

På Munkhätteskolan gick elever från förskoleklass till nionde klass. Skolgården bestod av olika delar varav vissa innehöll sandlådor och lekställningar och andra bestod av hårdgjorda ytor, gräsmattor och multisportarenor. Samtliga delar av skolgården var avsedda och anpassade för låg- och mellanstadieelever. Högstadieeleverna hade inget eget område. Vid enstaka tillfällen under observationen sågs högstadieelever stå i mindre grupper och prata utanför entrén. Detta var de enda tillfällena under observationen som högstadieelever sågs vistas på skolgården. Enligt Gehls kvalitetskriterier hade skolgården flera brister och den innehöll knappt några hälsofrämjande miljöfaktorer.

FÖRSLAG

Enligt observationen visade Munkhätteskolans skolgård på flera brister. Genom att tillämpa de miljöfaktorer som enligt litteraturstudien gör att en skolgård främjar psykosocial hälsa, visas på nästa sida ett förslag på hur en omgestaltning av Munkhätteskolans skolgård skulle kunna se ut. Förslaget bör ses som en diskussion - ett sätt att praktiskt prova litteraturens påståenden på en verklig plats snarare än en färdig gestaltungsplan.

Kvalitet idag: Solvägg, närhet till entrén

Potential: Egen plats för högstadieelever

Förändring: Lägg till bänkar, sekundära sittplatser, mer vegetation och plattläggning, ta bort bef. cykelställ

Ger: Förutsättningar för socialt umgänge + stolthet inför platsen

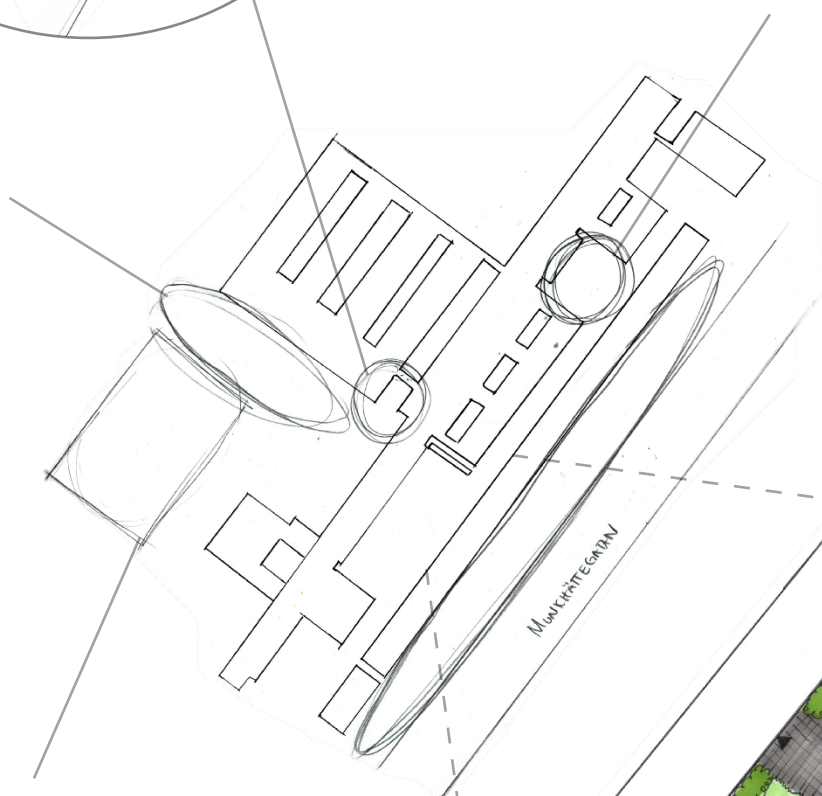
Gör om den här ytan till en skolgård reserverad för högstadieelever

Idag: Relativt grön yta, tillhör ej skolområdet.

Potential: Hälsofrämjande grönstråk

Förändring: Lägg till mer grönska och förstärk koppling till skolområdet

Ger: Variation och plats för återhämtning

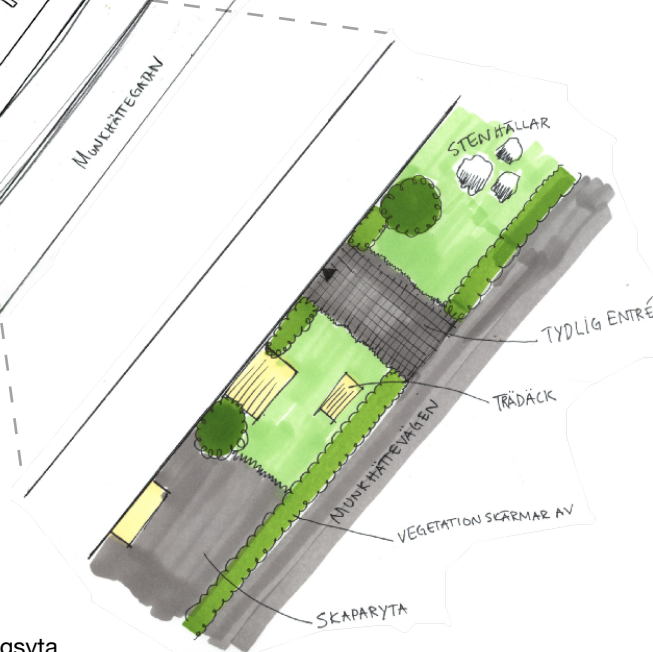

Idag: Parkeringsyta

Potential: Mer skolgårdsyta

Förändring: Förslagsvis tas hälften av asfalten bort och ersätts med vegetation. Sedan låts eleverna vara med och bestämma innehåll.

Ger: En plats som eleverna fått göra till sin och som uppmuntrar till aktivitet och kreativitet.

Idag: Parkeringsyta

Potential: Välkomnande framsida

Förändring: Lägg till gräsmatta, trädäck, stenhällar, tydlig gång mot entrén och skaparyta för eleverna.

Ger: Stolthet inför platsen, mycket mer skolgårdsyta, förutsättningar för socialt umgänge m.m.

DISKUSSION

Ett av syftena med den här uppsatsen har varit att lyfta fram tonåringar inom planering och landskapsarkitektur. Under arbetets tidiga fas blev därför ett viktigt mål att ringa in gruppen tonåringar - vilka de är samt vilka behov de har. Genom litteraturstudien framkom dock snart att det kan vara problematiskt att över huvud taget hävda tonåringar som en enhetligt grupp (Erling & Hwang 2008). Den enda gemensamma nämnaren är i vissa fall kanske bara en ålder mellan 13 och 19 år. Kan den stora variationen inom gruppen vara en anledning till att de faller mellan stolarna inom planering? Gör svårigheten att få ett grepp om tonåringar och deras önskemål att grupper med mer tydliga "krav" på sin omgivning prioriteras? Kanske. För även om deviser som att barn behöver plats för lek och äldre för lugn och ro, ibland kan bli till klichéer som tillämpas utan eftertanke så undrar jag om inte dessa grupper ändå gynnas av att arkitekter och planerare åtminstone har en föreställning gällande deras behov. De finns så att säga med på ritbordet från början. Bilden av den ideala miljön för en tonåring är knappast lika tydlig - vilket inte är ett problem i sig, gruppen är som sagt mångfasetterad - men det skulle kunna vara ett problem om otydlig blir det samma som osynlig och att tonåringar därför faller bort i planeringsprocesser och gestaltungsförslag. Min förhoppning är att de teorier som presenterats i den här uppsatsen ska ha bidragit till att skapa en tydligare bild av målgruppen tonåringar och deras behov av väl gestaltade skolgårdar och utemiljöer.

Metoddiskussion

Litteraturstudien gav mig en grundförståelse för målgruppen tonåringar, miljöns påverkan på individers hälsa och hur utformning av en skolgård påverkar högstadiel elever.

Platsobservationerna gjorde jag för att öka på den förståelsen samt jämföra teorierna med verkliga platser. Vid observationerna utgjorde Gehls 12 kvalitetskriterier ett användbart analysverktyg då de fungerade som en ram och gjorde att jag kunde jämföra samma faktorer på båda skolorna. Då Gehls teorier grundar sig på många års forskning och observation gav de dessutom en tyngd till observationerna och satte dem i ett större sammanhang.

Under mina platsobservationer använde jag mig också av den tabell över miljöfaktorer som jag tagit fram utifrån litteraturen. Anledningen till det var att jag ville göra en mer riktad analys av skolgårdarna kopplat till tonåringar och psykosocial hälsa. Resultatet från tabellen blev dessutom en slags kontroll på om min tolkning av litteraturen verkade rimlig eller inte då jag kunde jämföra det med både resultatet från Gehls kvalitetsprotokoll och min egen uppfattning.

Observation som analysverktyg har både fördelar och nackdelar - det ger god förståelse för en plats utformning och relativt god inblick i hur den används men gällande hur platsen *upplevs* är jag som observatör begränsad till mina egna sinnesintryck och tolkningar. Någon absolut objektivitet blir därmed svår att uppnå.

Resultatdiskussion

Litteraturen

Litteraturstudien resulterade, som redan nämnts, i en sammanställning av ett antal olika hälsofrämjande miljöfaktorer. Vissa av dessa faktorer skulle enkelt kunna kombineras på en skolgård, till exempel ”stor yta” och ”möjlighet till fysisk aktivitet”. Andra faktorer kan upplevas svårare att sammanföra: ”oplanerade platser” och ”tydlig struktur” kanske är de tydligaste exemplen, men även ”avskildhet” och ”stor yta” kan upplevas svårförenliga. Kontraster kan dock ofta komplettera varandra och i vissa fall skapa synergier - en avskild plats med utblick över en stor yta skulle kunna ge en mer positiv upplevelse än vad dessa miljöer var för sig hade kunnat göra.

Det okontrollerade/oplanerade som Lieberg (1998) talar om: platser dit tonåringar tar sig för att slippa regler och vuxnas insyn, står på sätt och vis i kontrast till hela skolvärlden. Utifrån det resonemanget skulle det kunna diskuteras om en skolgård över huvud taget kan innehålla denna typ av miljö - eller om den ens borde göra det. Ett argument skulle kunna vara att på en oplanerad skolgård riskerar vissa elevers aktiviteter att trängas undan av andra vilket skulle leda till en ojämlig fördelning av ytor. Samtidigt är många av dagens skolgårdar med sina planerade ytor - bollplaner, utegym, lekplatser osv knappast särskilt jämlika. Normer kring vem som ska, och vem som inte ska, använda dessa ytor utifrån bland annat ålder och kön gör att vissa elevgrupper i praktiken får mer skolgårdsyta än andra. Därför är det intressant att se exempel på projekt som *pixla piren* (Helsingborgs kommun 2016) och skaparrummet på Sörgårdens förskola i Härnösand (Beijron 2015) där man lyckats få balans mellan det planerade och det oplanerade. Borde inte samma strategier kunna användas i skapandet av miljöer ämnade för högstadieelever?

Platsobservationerna

Att använda tabellen med miljöfaktorer som analysverktyg vid observationerna hjälpte mig i vissa fall att få en bättre förståelse för litteraturen. Innan jag besökt båda skolorna hade jag svårt att föreställa mig hur t ex ”tydlig struktur”, som jag härlett ur teorin om KASAM, skulle kunna påverka en skolgård positivt - är det inte den tydliga strukturen hos skolor byggda på 60 och 70-talet som gör dem så tråkiga? tänkte jag. Besöken vid skolorna gav mig dock en aha-upplevelse: Skolgården vid Slottstadens skola var kanske inte den mest spännande - men dess tydliga entré, passagen där alla gick mellan husen och det faktum att den lätt gick att överblicka upplevde jag som positiva faktorer som hade med just en tydlig struktur att göra. På Munkhätteskolan uppfattade jag dess många olika delar, mörka passager där ingen kunde se in och gömda entréer som en otydlig struktur som gav upphov till negativa känslor.

Vid observationen vid Munkhätteskolan tänkte jag mycket på det Pagles (2014) sett i sina studier: att högstadieelever använder aktivitetsytor i mindre utsträckning om dessa ligger i anslutning till platser där yngre barn vistas. På Munkhätteskolan vistades ju yngre barn på hela skolgården! I enlighet med Pagles observationer var också högstadieelevernas utomhusvistelse också betydligt mindre här än på Slottstadens skola där högstadieeleverna hade egna ytor.

I litteraturstudiens början refereras till Erling och Hwang som talar om identitetsökandet som en viktig psykologisk utvecklingsprocess under tonåren (2008, s. 23) och det visade sig snart att flera författare (Walldin 2017; Olsson 1999, s.140; Nordström 2013) tar upp frågan om identitet kopplat till platser på olika sätt. Som utomstående är det svårt, för att inte säga omöjligt att säga något hur utformningen av

Slottstadens skola och Munkhätteskolan påverkar sina respektive högstadieelevers syn på sig själva. För att kunna göra det hade jag behövt göra betydligt mer djupgående analyser genom t ex intervjuer och enkätundersökningar. Jag kan dock reflektera kring vilka signaler en sådan sak som avsaknaden av egen yta skickar ut till högstadieeleverna gällande skolans prioriteringar samt vad en framsida bestående av en stor parkering inger för känsla, så som det såg ut vid Munkhätteskolan.

Platsobservationerna gav inte bara bättre förståelse för de teorier jag läst om i litteraturen utan erbjöd även nya insikter om vad som gör en skolgård välfungerande. På samtliga skolor observerades t ex att de platser på skolgården där högstadieelever mest frekvent vistades var ytor nära entréer. Utifrån det enkla resonemanget att utevistelse är hälsosamt hade därför ”närhet”- som i närhet mellan inne och ute -troligtvis varit lämpligt att lägga till i raden av hälsofrämjande miljöfaktorer. Sett till antal dörrar där eleverna hade möjlighet att ta sig ut på skolgården hade Slottstadens skola hela nio stycken medan Munkhätteskolan endast hade en! Kanske inte så konstigt att skillnaden var stor i hur många elever som sågs vistas utomhus - eleverna på Slottsskolan hade ju flera gånger lättare att ta sig ut på sin skolgård.

Båda de observerade skolorna hade innegårdar/ljuskårdar som erbjöd just en närhet mellan inne och ute. Men hur kunde det komma sig att dessa gårdar var bland de mest använda miljöerna på Slottstadens skola när de i princip aldrig användes på Munkhätteskolan? Antagligen är storleken här en avgörande faktor: Slottstadens skolas innegårdar hade en storlek på $13 \times 31 \text{ m} = 434 \text{ kvm}$ medan Munkhätteskolans endast var $9 \times 19 \text{ m} = 171 \text{ kvm}$ stora. Denna observation styrker på sätt och vis Janssons tes att storlek spelar roll för användningen av en skolgård (2017) - även om hon i sin artikel syftar på hela skolgårdens yta.

Avslutningsvis vill jag ta upp några tankar kring *varför* tonåringar och högstadieeskolgårdar bortprioriteras. I litteraturstudien tas aspekter som förtätningsideål och prioritering av skolbyggnaden upp (Lenninger 2013) och här i diskussionen har jag tidigare nämnt en eventuellt otidlig bild av hur en tonårsmiljö ska gestaltas som en möjlig orsak. Under mina platsobservationer tänkte jag dock på hur den generella synen på tonåringar påverkar vilka resurser den här gruppen får. Som jag redan nämnt berättade Munkhätteskolans personal om hur skolgården var uppdelad, att högstadiet inte hade en egen skolgård och att högstadieeleverna mest höll sig inomhus. Kanske är det bara min tolkning men något i hur flera i personalen sa det fick mig att tänka inställningen som fanns till dessa elever. Det verkade som att uppfattningen var att tonåringar inte *vill* gå ut, att de bara vill vara inomhus. I flera fall kan det säkert stämma, men tänk om det är så att många tonåringar vistas inomhus bara för att det är vad som förväntas av dem - genom sociala normer och/eller den fysiska miljön? Tonåringar förväntas vilja sitta inne. De förväntas inte vilja ha tillgång till gungor. Det förväntas att de tar sig till områden utanför skolgården. Det förväntas att de ska vandalisera, och så vidare. Kan detta i så fall ha blivit till en ond cirkel där skolgårdar till högstadieelever inte prioriteras för att tonåringar ”ändå inte använder dem” och tonåringar inte använder skolgårdarna för att dessa ”ändå inte är anpassade för deras behov”?

Samband mellan litteratur och platsobservationer

Resultatet från tabellen med hälsofrämjande miljöfaktorer liknade resultatet från Gehls kvalitetsprotokoll - båda visade att Munkhätteskolans skolgård hade flera brister och att skolgården vid Slottstadens skola erbjöd en relativt god utemiljö. Dessa resultat liknade i sin tur min egen uppfattning av platserna och sammantaget gör detta att jag drar slutsatsen att det finns ett samband mellan teorierna om hur en skolgård kan främja psykosocial hälsa och hur välfungerande och välanvända de besökta skolgårdarna var.

Diskussion av förslaget och återkoppling till frågeställning

I uppsatsens inledning ställdes frågan: Hur ska en skolgård utformas för att främja högstadieelevers psykosociala hälsa?

Skissen på omgestaltningen av Munkhätteskolans skolgård är ett förslag på hur ett svar på den frågeställningen skulle kunna se ut utifrån de slutsatser som dragits genom litteraturstudien. Det förslaget säger dock inget om hur en skolgård skulle kunna se ut om den fick gestaltas utifrån de hälsofaktorer som den här uppsatsen tagit upp redan från början. Vid Munkhätteskolan upplevde jag t ex att det var byggnadens olika delar som bidrog till skolgårdens otydliga struktur, men med endast en omgestaltning av dess skolgård var detta en svår faktor att ändra på. Den viktigaste insikten genom arbetet med skissen var därför att det är viktigt att skolgården och dess utformning tidigt finns med på bordet när en ny skola planeras.

I den här uppsatsen har olika delar kompletterat varandra för att ge svar på frågan om hur en skolgård bör gestaltas för att främja högstadieelevernas psykosociala hälsa : Litteraturstudien har visat att miljöfaktorer som grönska, variation, avskildhet, möjlighet till fysisk aktivitet och goda förhållanden för socialt umgänge är viktiga. Den har också visat att det är viktigt med balans mellan oplanerade platser och en tydlig struktur samt att skolans utformning signalerar något positivt som eleverna kan identifiera sig med. Platsobservationerna visade att ovanstående faktorer ökade elevernas användning av skolgården vilket, utifrån resonemanget att utevistelse är hälsosamt, bekräftade att dessa faktorer spelar en roll för elevernas psykosociala hälsa. Enligt platsobservationerna är dessutom lättillgänglighet en viktig faktor för att en skolgård ska användas. Förslagsskissen har visat att det är möjligt att tillämpa dessa miljöfaktorer i en omgestaltning av en skolgård men att det bästa vore om de blev en del av utformningen redan från början.

Vidare frågeställningar

I det här arbetet gjorde jag en medveten begränsning till att inte behandla genusaspekter. Under observationerna kunde jag dock inte undgå att notera frånvaron av tjejer på skolgårdarna. I framtiden vore det därför mycket intressant att ta reda på hur utemiljöer, både generellt och på skolgårdar, bättre kan möta tonårstjevers behov.

Hur skolgården integreras i sin omgivning är också ett intressant ämne som jag gärna skulle gå vidare med. Vilket är bäst ur elevsynpunkt: tydliga eller mer öppna gränser mellan skolgård och omgivning? Vilken är skolans och skolgårdens roll i en större stadsstruktur?

Avslutande reflektioner

När en stad ska planeras eller en plats gestaltas är det viktigt att ha ett brukarperspektiv: Vem ska använda platsen och hur? Min förhoppning är att den här uppsatsen ska ha synliggjort tonåringar som en viktig målgrupp: att den med sina exempel på viktiga miljöfaktorer ska kunna inspirera arkitekter och planerare att gestalta goda utemiljöer för tonåringar och lyfta fram skolgården som en viktig resurs för ökad psykosocial hälsa bland högstadieselever.

REFERENSER

- Antonovsky, A. (1992). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bell A. C. & Dymont J. E. (2008). Grounds for health: the intersection of green school grounds and health-promoting schools. I: *Environmental Education Research* Vol. 14, Sid. 77-90. Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/13504620701843426> [2017-04-20]
- Boldemann, C. (2013). Utemiljön och barns hälsa. I: De Laval, S (red.), *Skolan och förskolans utemiljöer*. Stockholm: Arkus, sid. 33-38. Tillgänglig: <https://old.liu.se/ikk/ncu/pres-hoger/1.577223/skolans-och-forskolans-utemiljoer.pdf> [2017-04-20]
- De Laval, S & Åkerblom, P. (2013). Hur kan noll kvadrat kallas tillräckligt stort?. I: De Laval, S (red.), *Skolan och förskolans utemiljöer*. Stockholm: Arkus, sid. 5-7. Tillgänglig: <https://old.liu.se/ikk/ncu/pres-hoger/1.577223/skolans-och-forskolans-utemiljoer.pdf> [2017-04-20]
- Egidius, H. (2017). psykologiguiden.se. Tillgänglig: <http://www.psykologiguiden.se/psykologilexikon/?Lookup=psykosocial> [2017-04-20]
- Eneroth, Olof. (1862). *Om skolträdgårdar*. Norrköping: Föreningens boktryckeri.
- Eriksson Bergström, S. (2015). *Rum, barn och pedagoger - om möjligheter och begränsningar i förskolans fysiska miljö*. Tillgänglig: <https://www.researchgate.net/publication/282855862> [2017-04-20]
- Erling, A & Hwang, P. (2001). *Ungdomspsykologi: utveckling och livsvillkor*. Stockholm: Natur och Kultur
- Folkhälsomyndigheten. (2013) *Barn och unga 2013*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut. Tillgänglig: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12824/R2013-02-Barn-och-unga-2013.pdf> [2017-04-20]
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington: Island Press
- Grahn, P. (2014). Nature-Assisted Rehabilitation for Reactions to Severe Stress and/or Depression in a Rehabilitation Garden: Long-Term Follow-Up Including Comparisons with a Matched Population-Based Reference Cohort. I: *Journal of Rehabilitation Medicine*. Vol. 46, No.3, Sid. 271-276.
- Helsingborgs kommun. (2016). #pixlapiren. Tillgänglig: <http://www.helsingborg.se/startside/uppleva-och-gora/fritidsgardar-och-motesplatser/pixlapiren> [2017-04-20]
- Jansson, A. (2017). *Secondary school students' perspectives and use of three school grounds of varying size, content and design*. Opublicerat manuscript.

- Kaplan, R. (2001). The nature of the view from home: Psychological benefits. I: *Environment and Behavior* Vol. 33, No. 4. Sid. 7–42
- Kristenson, Hjärdis (2005) *Skolhuset - idé och form*. Lund: Signum.
- Lenninger, A. (2013). Mått och steg — resonemang kring ytbehov. I: De Laval, S (red.), *Skolan och förskolans utemiljöer*. Stockholm: Arkus, sid. 11-17. Tillgänglig: <https://old.liu.se/ikk/ncu/pres-hoger/1.577223/skolans-och-forskolans-utemiljoer.pdf> [2017-04-20]
- Lenninger, A. (2016). Bardomen avgör hur du sedan rör dig. I: Olsson, T (red.), *Tidskriften STAD*. Nr. 15. Sid. 32-35
- Lieberg, M. (1998). Ungas rörelser i staden periferi. I: Holmberg, I & Wetterberg, O (red), *Nordisk arkitekturforskning*. Vol. 11, No. 3. Sid. 21-35. Tillgänglig: <http://arkitekturforskning.net/na/article/view/559> [2017-05-04]
- Malmö stad. (2017). *Slottstadens skola*. Tillgänglig: <http://malmo.se/Forskola--utbildning/Grundskola/Grundskolor-och-forskoleklass/Grundskolor-A-O/Grundskolor/Slottstadensskola.html> [2017-05-10]
- Malmö stad. (2017). *Studiebesök Gröna skolgårdar Malmö*. Tillgänglig: <http://malmo.se/Kommun--politik/Studiebesok/Tema-Hallbar-stad/Tema-Ekologi-energi-och-klimat/Grona-skolgardar.html> [2017-05-10]
- Malmö stad. (2017). *Om Munkhätteskolan*. Tillgänglig: <http://malmo.se/Forskola--utbildning/Grundskola/Grundskolor-och-forskoleklass/Grundskolor-A-O/Grundskolor/Munkhatteskolan.html> [2017-05-11]
- Nerhagen, A. (2016). *Pixla piren - att planera det oplanerade*. Tillgänglig: <http://www.movium.slu.se/pixla-piren-att-planera-det-oplanerade> [2017-05-04]
- Nordström, M. (2013). Med eller utan skolgård - gör det någon skillnad?. I: De Laval, S (red.), *Skolan och förskolans utemiljöer*. Stockholm: Arkus, sid. 39-45. Tillgänglig: <https://old.liu.se/ikk/ncu/pres-hoger/1.577223/skolans-och-forskolans-utemiljoer.pdf> [2017-04-20]
- Olsson, T. (1995). *Skolgården: det gränslösa uterummet*. Stockholm: Liber utbildning i samarbete med Världsnaturfonden (WWF)
- Pagels et al. (2014). A repeated measurement study investigating the impact of school outdoor environment upon physical activity across ages and seasons in Swedish second, fifth and eighth graders. I: *BMC Public Health* 2014, 14:803. sid. 2-9
Tillgänglig: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/14/803> [2017-04-20]

Paget, S. (1999). Återerövra skolgårdarna! I: *Arkitektur och skola: om att planera skolorhus*. Stockholm: Arkus Skrift nr 33 s. 75-83.

SFS 2010:900. *Plan- och bygglagen*.

Socialstyrelsen. (2013). *Psykisk ohälsa bland ungdomar*. Tillgänglig: <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19109/2013-5-43.pdf>. [2017-04-20]. Artikelnr 2013-5-43. [2017-04-20]

Stadsmissionen. (2016). *Psykisk ohälsa bland barn och unga*. Tillgänglig: <https://www.stadsmissionen.se/sites/default/files/files/Barn-%20o%20ungdomsrapport%202016%20Psykisk%20oh%C3%A4lsa%20bland%20barn%20och%20unga.pdf> [2017-04-20]

Schwalb, S & Bergström, F. (2011). *Stress - ett hälsoproblem hos barn och ungdomar*. Umeå universitet. Tillgängligt: <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:644684/FULLTEXT01.pdf>. [2017-04-20]

Travlou, P & Ward Thompson, C. (2007). *Open Space- People space*. Oxon: Taylor & Francis.

Ulrich, R.S. (1999). Effects of gardens on health outcomes. I: Marcus, C.C & Barnes, M (red). *Healing gardens: Therapeutic benefits and design recommendations*, Sid. 27–86. New York: John Wiley and Sons.

Walldin, V; Socialantropolog vid White Arkitekter. Föreläsning. SLU Alnarp, 21-05-2017

White Arkitekter. (2015). *Messingen Väsby nya gymnasium*. Tillgänglig: [<http://www.white.se/projects/messingen-vasby-nya-gymnasium/>]